

Mitronosni zapovjednici protuosmanskih postrojbi u 15. i 16. stoljeću

Sažetak:

Tema ovoga rada jesu biskupi i nadbiskupi u borbi protiv Osmanlija. Obraduju se bitke u kojima su sudjelovali i pokušava se utvrditi motivacija za sudjelovanje u tim bitkama. Prikupljeni podatci sistematizirani su prema geografskim odrednicama prostora hrvatskih zemalja u 15. i 16. stoljeću i sukladno jakosti osmanske ekspanzije.

Ključne riječi:

(nad)biskup, (nad)biskupija, Osmanlije, bitka

Uvod

Prijelazno razdoblje iz kasnoga srednjeg u rani novi vijek u hrvatskim zemljama obilježeno je disperzijom vlasti nad teritorijem. Dalmatinsko priobalje i otoci završili su u rukama Mletačke Republike, Osmansko Carstvo pomaknuo je svoje granice na račun teritorija Hrvatsko-Slavonskoga Kraljevstva, a na krajnjemu jugu Dubrovnik je započeo svoje zlatno doba. Žigmund Luksemburški sukobio se s Osmanlijama još 1396. u Bitki kod Nikopolja. Tu bismo godinu mogli smatrati početkom opasnosti za Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo, koja će kulminirati tijekom 15. stoljeća i doživjeti svoj vrhunac sa sultanom Sulejmanom I. Veličanstvenim u 16. stoljeću. Hrvatski i slavonski staleži suočili su se s rastućom osmanskom prijetnjom. U bitke se uključuju i katolički nadbiskupi i biskupi, a ovaj rad donosi pregled ključnih i poznatijih (nad)biskupa koji su sudjelovali u bitkama vodeći čitave postrojbe ili dio njih. Objasniti će se razlozi zašto su se uključivali u vojne akcije te će se pokušati utvrditi je li motivacija za uključivanje izraženija zbog ratovanja protiv *nevjernika*. Uzet će se u obzir njihov društveni status unutar srednjovjekovne idealne tripartitne podjele društva, odnosno pokušat će se odgovoriti na pitanje jesu li katolički (nad)biskupi kao vojskovođe i feudalski pripadnici *bellatores* (**onih koji ratuju**) i jesu li djelomično izdvojeni iz sloja *oratores* (**onih koji mole**). Mitronosni zapovjednici u ovome su radu sistematizirani sukladno geografskim odrednicama, ali i jakosti osmanske ekspanzije. Smatramo da ulogu primjerice zagrebačkih biskupa u obrambenome ratu ne možemo promatrati i ocjenjivati s istoga stajališta kao ulogu biskupa dalmatinskih komuna, pa joj je zbog toga i posvećeno posebno poglavlje. U hrvatskoj historiografiji ne postoji rad koji je ovu temu obrađivao cjelovito, stoga su za izradu ovoga rada većinom poslužila djela koja obrađuju tematiku hrvatskoga kasnog srednjovjekovlja i ranonovovjekovlja, povijesni pregledi biskupija, kronotakse i biografije biskupa te odabrani izvori.

Crkvena jurisdikcija hrvatskih zemalja u 15. i 16. stoljeću

Tijekom 15. i 16. stoljeća mnoge su se hrvatske biskupije ugasile, a većina istočnojadranskih biskupskih središta došla je pod vlast Mletačke Republike nakon što je 1409. Ladislav Napuljski prodao svoja prava na Dalmaciju. Zadar je iste godine došao pod mletačku vlast, Šibenik 1412., Trogir 1420., zatim Split i Hvar te konačno i Krk 1480.¹ Do kraja 15. stoljeća Mletačka Republika kontrolirala je područje Splitske i Zadarske nadbiskupije te Korčulanske, Hvarske, Trogirske, Šibenske, Ninske, Rapske, Osorske i Krčke biskupije. Makarska biskupija jedna je od prvih biskupija koja je pala pod osmansku vlast. Sveta Stolica od 1482. do 1614. za njezin teritorij nije imenovala biskupe. Skradinska i Kninska biskupija nestale su tijekom 16. stoljeća zbog osmanskih osvajanja, ali su pape nastavili imenovati naslovne biskupe koji su rezidirali na području današnje Slovačke. Na samu jugu dubrovačka komuna (*Communitas Ragusina*) polako prerasta u

¹ Josip Vrandečić i Miroslav Bertoša, *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku* (Zagreb: Leykam international, 2007), 16.

državicu (*Respublica Ragusina*), a na tome području uz Dubrovačku nadbiskupiju postoji i Korčulansko-stonska biskupija. Dubrovčanima je 1541. uspjelo odijeliti područje Rata (Pelješca) i uspostaviti Stonsku biskupiju.²

Na području Like postojala je Krbavska biskupija, a njezino je sjelo 1460. iz Udbine preneseno u Modruš, a nakon razaranja okolice Modruša 1493. u Novi Vinodolski. Od druge polovice 16. stoljeća Modruškom će biskupijom upravljati senjski biskupi. Otočaćka biskupija osnovana je 1461. i održala se oko osamdeset godina. Dakle od druge polovice 16. stoljeća jedina biskupija na području tadašnje Hrvatske u sklopu Habsburške Monarhije bila je Senjska, sufraganska ostrogonskomu primasu.³

Kraljevina Slavonija bila je u crkvenome smislu unutar granica Zagrebačke biskupije, koja se prostirala od Međimurja i Prekomurja na sjeveru, dok je najjužnija župa bio Ključ u Bosni, koji je 1495. pao u osmanske ruke. Gubitkom Dubičkoga arhiđakonata obrambena se linija premjestila s Vrbaša na Unu, a oko teritorija biskupije sve se više stezao osmanski obruč. Istočno od Zagrebačke biskupije i Kraljevine Slavonije nalazio se prostor Južne Ugarske, koji danas nazivamo Slavonijom, unutar kojega su postojale Pečuška, Bosanska (Đakovačka) i Srijemska biskupija. Zbog navale osmanskih osvajača Srijemska je biskupija prestala postojati, a titulom pečuških biskupa kitili su se zagrebački kanonici ili drugi hrvatski i ugarski niži klerici.⁴

Još od početka 15. stoljeća povisuje se broj biskupa i drugih visokopozicioniranih klerika koji svoje pastoralne aktivnosti – ponajprije upravljanje biskupijama i kaptolima – jedva obavljaju, odnosno događa se sekularizacija višega klera koji se upušta u diplomatske zadatke u kojima sudjeluje kao izaslanik. Klerici sudjeluju i u vojnim akcijama i u lovu, izučavaju klasike, obogaćuju svoje knjižnice i sl.⁵ Patronatsko pravo nad Crkvom za ugarsko-hrvatske kraljeve dobio je Žigmund Luksemburški na Koncilu u Konstanzi 1417., a na tome pravu osobito je poslije inzistirao Matijaš Korvin, koji je brojne prelate stavio u službu svoje politike te je imenovanje za (nad)biskupa donosilo i mjesto u Kraljevskome vijeću. Brojni crkveni dužnosnici bili su neplemičkoga ili sitnoplemičkoga podrijetla, čime se Korvin dodatno zamjerio magnatima. Sveta Stolica na početku je izborom Matijaša za kralja bila izrazito zadovoljna. Kurija je u njemu vidjela istinskoga borca za kršćanstvo. Za veliku protuosmansku vojnu Matijašu su nedostajala novčana sredstva koja su mu pape obećavali, no nisu mogli isplatiti, a upravo je to poremetilo dobre odnose između Svete Stolice i njega. Činjenica da je Stjepan Tomaš bio okrunjen u Bosni dodatno je razljutila Matijaša, koji je polagao svoja seniorska prava na Bosnu. Papa Pavao

² Zrinka Novak i Zoran Ladić, „Crkvena organizacija i religiozni život u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj,“ u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 135–136; Vrandečić i Bertoša, *Dalmacija*, 17.

³ Neven Budak, *Hrvatska i Slavonija u ranome novom vijeku* (Zagreb: Leykam international, 2007), 87.

⁴ Novak i Ladić, „Crkvena organizacija,“ 139.

⁵ István Bitskey, „Spiritual life in the early modern age,“ u: *A cultural history of Hungary. From the Beginnings to the Eighteenth Century*, ur. László Kósa (Budimpešta: Corvina Books Ltd, 1999), 230.

II. sukobio se s Matijašem u srpnju 1465. zbog kraljeva miješanja u *spiritualiju*, a valja dodati da mu se ranije divio i nazivao ga *athleta fidei*. Kalistu III. i Piju II., prethodnicima Pavla II., također je smetalo kraljevo miješanje u *spiritualiju*, ali nisu isticali problem da se ne bi poremetile pripreme za protuosmansku vojnu. Matijaš je prema primjeru Žigmunda Luksemburškoga pokušao sam postavljati najvažnije crkvene velikodostojnike u Kraljevstvu. Postavio je Ivana Viteza od Sredne za novoga ostrogonskog nadbiskupa, odlučio je promijeniti status zagrebačkoga biskupa Dimitrija te je tražio kardinalski šešir za kaločkoga nadbiskupa. Pavao II. potvrdio je stolicu biskupu Dimitriju, odbio prijedlog imenovanja kaločkoga nadbiskupa kardinalom i žestoko napao Matijaša. Smatrao je da kralj protupravno raspolaže samostanima te mu je očitao bukvicu o povijesnoj borbi oko investiture.⁶

Rana faza osmanske ekspanzije

Prve mitronosne zapovjednike u borbi s Osmanlijama susrećemo 1444. godine u Bitki kod Varne. U toj je bitki lijevim krilom vojske zapovijedao Janko Hunjadi, središnjim dijelom – uz kralja Vladislava I. Jagelovića – kardinal Julijan Cesarini, a desnim krilom velikovaradinski biskup Ivan de Dominis, koji je do 1440. bio senjski biskup. U bitki su poginuli kralj te prelati Cesarini i Dominis.⁷ Ugarsko-hrvatski kralj Matijaš Korvin, stupivši na prijestolje 1458. godine, nakon što je osigurao vlast u Kraljevstvu, morao je usmjeriti pažnju prema jugoistočnoj granici svoje države jer su do Budima došle vijesti o osmanskoj provali i zauzeću Golupca, ugarske utvrde na Dunavu koju je Srpska Despotovina, vazalna država sultana Mehmeda II., na čelu s Jelenom, udovicom despota Lazara Brankovića, bila predala Ugarskoj. U vojnoj na Osmanlije Matijaša prati papinski legat kardinal Juan Carvajal. Španjolski je kardinal već djelovao na prostorima Kraljevstva propagirajući križarski pohod i skupljajući čete. Kada je papa Pio II. želio iz Ancone poći u pohod na Osmanlije jer su se dubrovački izaslanici obratili za pomoć uplašeni opasnošću iz Bosne, upravo je kardinal Carvajal, koji je papu dopratio do Ancone, želio povesti vojnu i pomoći Dubrovčanima.⁸

Uz papu Pija II. povezan je i Nikola Modruški, podrijetlom iz Kotora, prvotno senjski, a zatim modruški biskup (zato epitet *modruški*). Papa ga je 1459. poslao u Bosnu da pomogne kralju Stjepanu Tomašu i suprotstavi se Osmanlijama i *krstjanima*. Mnogi su ga smatrali krivcem za pad Bosne jer je poticao bosanskoga kralja na neprijateljstvo prema Osmanlijama, a nije bilo sile za odupiranje osvajačima. Poslije je s Matijašem Korvinom osvajao dijelove Bosne.

⁶ Borislav Grgin, *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska* (Zagreb: Ibis grafika, 2002), 35–36; 157–158; 160–162.

⁷ Ferdo Šišić, *Pregled povijesti hrvatskoga naroda* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1975), 233–234; Mile Bogović, „Moji predšasnici biskupi – u Senju, Otočcu, Krbavi, Modrušu, Vinodolu i Rijeci,“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 42–43/1 (2015): 44–46.

⁸ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata. Knjiga četvrta* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1974), 18; 24–25; 69; Encyclopedia.com, s. v. „Carvajal“.

Kao zamjenik kardinala Caraffe također je zapovijedao papinskom flotom koja se zajedno s mletačkom flotom borila protiv Osmanlija na Levantu (1472. – 1474.).⁹

Na područje Kninske biskupije Osmanlije su prvi put provalili 1415., a drugi put 1420., kada su došli sve do Knina i opustošili biskupske posjede. Papa Martin V. odobrio je biskupu Ivanu III. zadržavanje nadarbine kako bi popravio oštećenu katedralu. Žigmund Luksemburški 1430. obvezao je biskupa Ivana da povрати dvije utvrde koje su Osmanlije zauzeli, a knez Ivan Nelipić nije mu htio pružiti vojnu pomoć. Biskupi Marko II. i Nikola VI. u službi Matijaša Korvina u Rimu i Veneciji tražili su pomoć u obrani od Osmanlija.¹⁰

Upravo nakon smrti bosanskoga kralja Stjepana Tomaša i pada Bosne hrvatske su se zemlje našle u izravnu dodiru s osmanskim teritorijem. Matijaš Korvin ozbiljno je shvatio prijetnju i reagirao vojnim kampanjama. Rezultat je bila uspostava banata u Jajcu i Srebreniku, na koje se 1469. prislonila novoosnovana Senjska kapetanija. Zajedno su tvorili prilično učinkovit obrambeni sustav. Kada se prostor koji taj obrambeni sustav okružuje promatra u kontekstu rastuće osmanske opasnosti, biskupije jadranskoga zaleđa i Međurječja bile bi unutar druge zone opasnosti, što znači da bi trpjele provale, ali bi još uvijek bile pod kontrolom Kraljevstva. Komunalna sjedišta istočnojadranskih biskupija spadala bi u sigurnu zonu.¹¹ Pad Matijaševa obrambenoga sustava svakako je promijenio tu situaciju.

Petar Berislavić i Pál Tomori

Puno veću ulogu od do sada spomenutih biskupa zasigurno je pri obrani od Osmanlija imao Petar Berislavić. Rodom Trogiranin, Berislavić je postao vesprimski biskup¹², međutim pri ocjeni njegove uloge u obrani Kraljevstva treba uzeti u obzir da je bio i kraljevski kancelar, a u travnju ili svibnju 1513. imenovan je upraviteljem Hrvatske i Slavonije (*banatus regnorum Dalmacie, Croacie et Sclavonie prefectus*), a 1514. i banom.¹³ Osim što se poslije borio protiv Osmanlija, na samu početku 16. stoljeća zagovarao je i vojnu za oslobođenje Dalmacije od mletačke vlasti. Nakon biskupskoga posvećenja 1512. povjereni su mu i posjedi Vranskoga priorata. Porazio je Osmanlije u Bitki kod Dubice 15. (ili 16.) kolovoza 1513.¹⁴ O težini njegova položaja govori nam i njegovo pismo upućeno papi Lavu X., u kojemu se Berislavić žalio kako se ne može sam nositi s obranom hrvatskih zemalja pišući: „...svijetli je kralj Ludovik mlad,

⁹ Bogović, „Moji predšasnici“, 83–84.

¹⁰ Josip Barbarić, „Kninski biskupi i njihova biskupija“, u *Sedam stoljeća Šibenske biskupije*, ur. Vilijam Lakić (Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 2001), 180; 182–183.

¹¹ Ivan Jurković, „Vojni ustroj i obrana Kraljevstva: Cito. Cito. Cito. Citissimel!“, u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 119–120; 123.

¹² Šišić, *Pregled povijesti*, 245.

¹³ Klaić, *Knjiga četvrta*, 301; 307.

¹⁴ Eduard Peričić, „Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić“, *Radovi: Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 18 (1971): 297; 301; 303; Šišić, *Pregled povijesti*, 245.

velikaši se brinu više za sebe nego za opće dobro, a i staleži su među sobom u mnogim stvarima nesložni...“ Stoga i nije čudno da se tijekom 1516. htio povući s dužnosti bana. Da se o njegovim zaslugama čulo i izvan Kraljevstva, govori i činjenica da su svetorimski carevi Maksimilijan I. i Karlo V. s papama dogovarali njegovo imenovanje kardinalom. Karlo je u pismu naveo i razlog za imenovanje: „...da novim dostojanstvom odlikovan bude svojima uzoritiji, a dušmanima strahovitiji.“¹⁵ Berislavić je poginuo u bitki između Korenice i Bihaća na Uni 20. svibnja 1520. godine.¹⁶ Iako je bio katolički biskup koji je zapovijedao postrojbama i borio se protiv Osmanlija, može se zaključiti da je zbog banske dužnosti i težine obrane zanemario onu prvotnu službu, biskupsku, jer je umjesto njega Vesprimskom biskupijom upravljao splitski arhiepiskop Toma Niger, koji je mnogo puta bio i njegov izaslanik na europskim dvorovima.¹⁷

Na ugarskome saboru u Hatvanu 1523. godine za kaločkoga je nadbiskupa izabran franjevac Pál Tomori. U mladosti se već borio protiv Osmanlija, ali se redovničkomu životu posvetio nakon što su mu umrle dvije zaručnice. Osim nadbiskupske službe preuzeo je i dužnost kapetana kraljevskih četa u južnoj Ugarskoj. Iste godine u Srijemu je porazio osmansku vojsku na čelu s Ferhat-pašom.¹⁸ Tomoriju se nije sviđala njegova uloga, pa je u travnju 1526. pisao papi Klementu VII. da ga razriješi službe nadbiskupa i dopusti mu povratak u samostan. Nekoliko dana poslije u Budimu je, čuvši da Sulejman I. dolazi s vojskom na Ugarsku, tražio vojsku i novac za učvršćenje Petrovaradina. S obzirom na to da se znalo da osmanska vojska dolazi, počelo se u Ugarskoj postavljati pitanje tko će predvoditi ugarsku vojsku, a mnogi su predlagali upravo Tomorija jer u kralja nisu polagali nade. Papinski nuncij Burgio zapisao je o Ludoviku II. Jageloviću: „...ne govori o opasnosti niti je pravo poznaje, spava do podneva, a onda tek ide u vijeće...“ Ludovik je stigao na Mohačko polje 14. kolovoza 1526. te je Tomorija, koji je sa svojim četama stigao iz Srijema, i Juraja Zapolju imenovao vrhovnim zapovjednicima vojske dok ne stigne Krsto Frankapan.¹⁹ Uz Tomorija su na Mohačkome polju bili i ostrogonski nadbiskup i primas László Szalkai, vrhovni kancelar i srijemski biskup Stjepan Brodarić, zagrebački biskup Šimun Erdődy, koji je s rođakom Pavlom doveo preko sedamsto konjanika, senjski biskup Franjo Jožefić, pečujski biskup Fülöp Mórė, velikovaradinski biskup Ferenc Perényi, đurski biskup Balász Paksy, vacki biskup János Ország de Guth, čanadski biskup Ferenc Csaholi, bosanski biskup Juraj Paližna i nitranski biskup István Podmanický.²⁰ Naravno, od svih biskupa koji su se skupili da ratuju s Osmanlijama najistaknutiju ulogu imao je Tomori. Svjedok bitke Stjepan Brodarić

¹⁵ Klaić, *Knjiga četvrta*, 333–334; 343.

¹⁶ Šišić, *Pregled povijesti*, 246.

¹⁷ Peričić, „Vranski priori“, 306.

¹⁸ Klaić, *Knjiga četvrta*, 363; Magyar életrajzi lexikon, s. v. „Pál Tomori“.

¹⁹ Isto, 400; 420; 422.

²⁰ Isto, 420–421; 423–424; Emerik Gašić, *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske*, prev. i prir. Stjepan Sršan (Osijek: Grafika, 2000), 28; Magyar életrajzi lexikon, s. v. „László Szalkai“, s. v. „Ferenc Perényi“ i s. v. „István Podmanický“; Magyar Katolikus Lexikon, s. v. „Fülöp Mórė“ i s. v. „Balász Paksy“; Catholic hierarchy, s. v. „János Ország de Guth“ i s. v. „Ferenc (Franciskus) Csaholi (Chahol)“.

u svojem djelu o Mohačkoj bitki, nabrajajući poginule biskupe i navodeći koju su biskupiju vodili, kod Tomorijeva imena uz naslov kaločkoga nadbiskupa piše i titulu *dux belli*.²¹ Tomori je zapovijedao središnjim dijelom vojske te je u bitki 29. kolovoza 1526. i poginuo.²² Da su za nadbiskupa Tomorija znali i Osmanlije, govori činjenica da ga putopisac i sudionik Mohačke bitke Ibrahim Alajbegović Pečevija spominje u svojoj *Historiji*: „Dolazili su brzo kao crni oblak koga goni strašni vjetar. Na čelu im je bio nevjernik koga su zvali Tomori Bali. Neki historičari su ga zabilježili kao popa, a neki kao viteza. Po znaku koji je imao na glavi činilo se ipak da je bio pop. Među svojim je nazivan komandantom. Prema njihovim nevjerničkim vjerovanjima, digao je ruke od ovoga svijeta i bio zanesenjak, to jest redovnik.“²³ Činjenica da je njegovo ime *Pál* zapisao kao *Bali* ne iznenađuje jer je osmanski ratnik i putopisac vjerojatno zapisivao kako je čuo; naime glas *p* fonetski je bezvučan, a glas *b* zvučan. Najintrigantnije u tome Pečevijinu zapisu o Tomoriju jest činjenica da navodi da se prema znaku na Tomorijevoj glavi moglo raspoznati da je klerik. O kakvu se znaku radi, ne znamo, ali teško je povjerovati da je Tomori na glavi umjesto kacige u bitku ponio biskupsku mitru. Vjerojatno je na kacigi imao križ ili neko slično obilježje, no to su i dalje samo pretpostavke.

Zagrebački biskupi – prvosvećenici, velikaši i vojskovođe

Zagrebački biskupi i kanonici bili su – kao i plemićke obitelji – zemljoposjednici. Posjed zagrebačkih biskupa na početku 15. stoljeća dijelio se na tri provincije, od kojih se svakom upravljalo iz rezidencija i utvrda u Dubravi, Čazmi i Ivaniću. Provincije su se dijelile na predije, kojima su upravljali plemići predijalci. Oni su činili biskupski banderij i naoružavali su se sami.²⁴ Dolaskom Osmanlija posjedi Zagrebačke biskupije i Kaptola našli su se na udaru, pa su se shodno tomu gradile utvrde. Utvrde su se gradile i nakon tatarske provale u 13. stoljeću, ali intenzivnija izgradnja započinje upravo u vrijeme osmanskih osvajanja. Tako se biskupska rezidencija u Čazmi od 15. stoljeća spominje kao utvrda. Arheološka su istraživanja ustanovila da se radilo o pravokutnu kamenome kaštelu. Osmanlije su osvojili Čazmu 1552. godine, a utvrdu su razorili pri kasnijem povlačenju. Nedaleko od Čazme nalazila se Dubrava, naselje okruženo kružnim polukulama, koje je također osvojeno 1552. U drugome desetljeću 16. stoljeća sagrađena je zagrebačka katedralna utvrda. Na mjestu slabije utvrde iz prošloga stoljeća sagrađen je novi kompleks oko same stolnice, a dijelovi su vidljivi i danas, osim zapadnoga trakta, koji je zajedno s Bakačevom kulom srušen prilikom neogotičke obnove nakon potresa 1880. godine.²⁵

²¹ Stjepan Brodarić, „Bitka Mađara s turskim carem Sulejmanom kod Mohača,“ prev. Stjepan Sršan, u *Mohačka bitka*, ur. Zlatko Virc (Vinkovci: Dukat, 1990), 54.

²² Klaić, *Knjiga četvrta*, 424–425.

²³ Ibrahim Alajbegović Pečevija, *Historija 1520.-1576.*, prev. i prir. Fehim Nametak (Sarajevo: El-Kalem Orijentalni institut, 2000), 94.

²⁴ Franko Mirošević, ur. *Zagrebački biskupi i nadbiskupi* (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 165.

²⁵ Andrej Žmegač, „Biskupske i kaptolske protuturske utvrde,“ u *Zagrebačka biskupija i Zagreb. Zbornik u čast kardinala Franje Kuharića*, ur. Antun Škvorčević (Za-

Gradnja sisačkoga kaštela započela je 1544., a dovršena je 1550. Zbog svojega geografskog položaja kaštel je postao važno uporište, pa ga je i sam Ferdinand I. Habsburški htio staviti pod svoj nadzor. Kanonici nisu htjeli prepustiti utvrdu jer su bili zabrinuti za svoje posjede u blizini, stoga su sami financirali kaštel, ali i okolne utvrde zadužene za obavještanje. Troškove su znali pokrivati i prodajom predmeta iz katedralne riznice.²⁶ Upravo je Sisačka bitka 1593., započeta nakon opsade kaštela 1591. – 1593., možda bila presudna za daljnje očuvanje ostataka Zagrebačke biskupije i njezinih posjeda.²⁷ Zagrebačka biskupija stradavala je tijekom svih faza osmanske prijetnje. U prvoj fazi, nakon pada Bosne, biskupija je izložena prepadima pljačkaških postrojbi, a u drugoj fazi Osmanlije su već postavili svoju granicu na Savi te nastavili s pljačkaškim pohodima. Nakon sloma Matijaševa obrambenoga sustava biskupije donjega Međurječja nestale su te je upravo treća faza osmanske ekspanzije obgrlila Zagrebačku biskupiju.²⁸

Nekoliko zagrebačkih biskupa tijekom 15. i 16. stoljeća istaknulo se vodeći protuosmanske postrojbe. Biskup Eberhard upravljao je Zagrebačkom biskupijom u dva navrata, od 1397. do 1406. i od 1410. do 1419. Za biskupa ga je izabrao Žigmund Luksemburški jer je sudjelovao u Bitki kod Nikopolja i bio osobito vjeran kralju. Na njegovoj se strani borio i u građanskome ratu. Od 1402. obnašao je dužnost bana, a od 1403. i vrhovnoga kraljevskog kancelara. Za njegova se prvoga biskupovanja dogodila prva provala Osmanlija na teritorij Zagrebačke biskupije; napadnuta je bila opatija u Topuskome.²⁹ Biskup Osvald Thuz od Svetoga Ladislava također je vodio bitke protiv Osmanlija ratujući s banderijem od četrinsto konjanika. Nikola Zelnicaj Stepanić biskupovao je od 1598. do 1602., a njegov opis opsade Petrinje sačuvan je pod nazivom *Opsidionis Petrinae et cladis Szerdarianaе*.³⁰

Na zagrebačkoga biskupa Jurja Draškovića također je pao teret obrane, pogotovo kada je s Franjom Frankapanom Slunjskim imenovan banom 1567. godine. Franjo Frankapan umro je 1572., pa je drugim banom 1574. uz Draškovića imenovan i Gašpar Alapić. U kolovozu 1568. Osmanlije su provalili do Hrastovice i Siska te su pomoć otišli pružiti banovi Drašković i Frankapan. Poslije se na bečkome dvoru govorilo da su se jedva uspjeli spasiti, pa i Antun Vrančić opominje Draškovića da se kloni opasnosti podsjećajući ga na Berislavićevu i Tomorijevu sudbinu. Drašković mu je odgovorio da nije bio primoran bježati, već je porazio neprijatelje.³¹ Zagrebački kanonik Juraj Würflel posvetio je Draškoviću pjesmu, u kojoj među ostalim piše: „Bane, čete neprijateljske slamaš / Jake turskog plemena, bijes krotiš / Ludog strašnog dušmana, posvud gradiš/ utvrde nove. (...) Mnoge dušman, vidjesmo, čete posla / Zalud, jer si, biskupe, bio

greb: Zagrebačka nadbiskupija, 1995), 199–200.

²⁶ Budak, *Hrvatska povijest*, 64; 65.

²⁷ Žmegač, „Biskupske i kaptolske protuturske utvrde,“ 201.

²⁸ Jurković, „Vojni ustroj i obrana Kraljevstva,“ 124–125; 127.

²⁹ Mirošević, *Zagrebački biskupi*, 164; 173.

³⁰ Isto, 217; 281.

³¹ Vjekoslav Klaić, *Povijest Hrvata. Knjiga peta* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1974), 343; 385; 599.

voda / Strani našoj; petama vjetra stoga / dadoše Turci.“³² Dodajmo i da je, osim istaknute biskupske i banske, Drašković odigrao i značajnu ulogu na Trident-skome koncilu. Pridonio je očuvanju katolicizma u habsburškim zemljama.³³

Za Draškovićeve biskupovanja dogodio se *slučaj Filipović*. Zagrebački kanonik Franjo Filipović još je 1567. godine sudjelovao s Gašparom od Druškovca u radu povjerenstva koje je trebalo ispitati probleme u Susedgradsko-stubič-kome vlastelinstvu između Franje Tahija i Uršule Meknitzer. Osim toga poznato nam je da se bavio i vojnim aktivnostima protiv Osmanlija te je zbog svojega uspjeha među njima dobio nadimak *Delipop (junački svećenik)*. Osmanlije su ga (prema pisanju Vjekoslava Klaića) 1570. godine u okolici Ivanića zarobili i odveli u sužanjstvo.³⁴ Baltazar Adam Krčelić piše da su ga oteli 1573. „dok im je crkvenim banderijem jurio ususret“.³⁵ Maksimilijan I. Habsburški te ban i biskup Juraj Drašković trudili su se izbaviti Filipovića i razmijeniti ga za nekoga zarobljenog agu, samo da bi na kraju, 1574., saznali da je on prešao na islam i pri obrezivanju uzeo ime Mehmed. Carev stric i nadvojvoda Karlo 19. veljače 1575. javlja Draškoviću sljedeće: „...doznajemo da je odmetnik Filipović (...) došao u ovu tursku krajinu, pa da prijeti i snuje o propasti susjednim utvrdama“³⁶, a Krčelić izvještava da se bivši kanonik hvastao kako će u tri dana osvojiti Zagreb.³⁷ Biskup Drašković ubrzo ga je izopćio i oduzeo mu sve posjede. Naložio je čupanje njegovih dvaju vinograda, a jednomu kanoniku i jednomu prebendaru dopustio je da zasade nove ako žele. Vinograde je nazvao Franjo i Mehmed „da odvrati svoje stado od otpadništva“. Također, njegova kaptolska kurija obojana je crnom bojom, a malo poslije, 1576. godine, pretvorena je u sjemenište i nazivana *Črnom školom*.³⁸ Kanonik Filipović primjer je kako je promjena vjere s dolaskom novih osvajača, bila ona dobrovoljna ili prisilna, pogodila i više društvene slojeve, pa i visokorangirane katoličke svećenike. Međutim Filipović nije bio prvi zagrebački kanonik koji je završio u osmanskome zarobljeništvu. Još za vrijeme biskupa Eberharda dubički arhiđakon i kanonik Ladislav Lukin završio je u osmanskome zarobljeništvu nakon Bitke na Marici te su ga, nakon što je prešao na islam, obrezali. Uspio je pobjeći i pridružio se Eberhardovoj vojsci.³⁹

Da ratovanje biskupima nije bilo strano, govori i činjenica da je za vrijeme građanskoga rata između Žigmunda Luksemburškoga i Ladislava Napuljskoga prilikom opsade Šibenika u srpnju 1411. Žigmundovu vojsku vodio biskup Eberhard.⁴⁰ Također, tijekom sukoba Ferdinanda I. Habsburškoga i Ivana Zapolje zagrebački biskup i sudionik Bitke na Mohačkome polju Šimun Erdódy svrstao se na Zapoljinu stranu. Zavladao je Slavonijom te se na početku lipnja

³² Baltazar Adam Krčelić, *Povijest Stolne crkve zagrebačke. Svezak I.*, prev. Zlatko Šešelj, prir. Mirko Valentić (Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1994), 291.

³³ Hrvatski biografski leksikon, s. v. „Juraj II. Drašković“.

³⁴ Klaić, *Knjiga peta*, 354–355.

³⁵ Krčelić, *Povijest*, 280.

³⁶ Klaić, *Knjiga peta*, 355.

³⁷ Krčelić, *Povijest*, 282.

³⁸ Isto, 283.

³⁹ Mirošević, *Zagrebački biskupi*, 168.

⁴⁰ Isto.

1529. godine sa svojom vojskom utaborio ispod Gradeca, u kojemu se tada nalazilo sedam stotina Španjolaca. Postavio ih je Ferdinand I. da brane grad od zagrebačkoga biskupa te je odredio da u slučaju Erdődyjeva napada u pomoć Španjolcima sa svojim četama priskoči ljubljanski biskup. Poslije se Erdődy povukao, a Ferdinandova je strana zauzela i Kaptol, oštetivši i Zagrebačku katedralu, pri čemu je prisutan bio i ljubljanski biskup.⁴¹ Ti događaji dovoljno govore kako kleru ratovanje nije bilo strano, čak ni međusobno (u prvome su slučaju ratovala dva biskupa sa svojim četama), a moguće da je još veći učinak imalo ratovanje protiv *nevjernika*.

Bosanski i srijemski biskupi u borbi protiv Osmanlija

U donjemu Međurječju postojale su dvije biskupije, Bosanska i Srijemska. Radilo se o dvjema skromnim biskupijama. Usporedbe radi, zagrebački biskupi i kaločko-bački nadbiskupi u 15. su stoljeću Svetoj Stolici kao pristojbu za imenovanje plaćali dvije tisuće florena, bosanski biskup plaćao je dvjesto florena, a srijemski samo sto. Katedre tih dviju biskupija, razumljivo, nisu bile osobito tražene među visokom klerom.⁴²

Herceg Koloman darovao je 1239. bosanskim biskupima Đakovo, a od 1293. tu se smjestio i Kaptol. Početkom 14. stoljeća bosanski su biskupi opasali svoje sjedište zidinama. O situaciji u Bosanskoj biskupiji pred Mohačku bitku svjedoči pismo Ludovika II. Jagelovića upućeno papi Lavu X., u kojemu mladi kralj piše: „Dovoljno je jasno držim, Vaša svetosti, da su ostaci biskupije Bosanske crkve smješteni i položeni u samom ždrijelu Turaka te što je više zbog blizine neprijatelja kršćanske vjere opustošena i gotovo uništena, tim veću brigu treba ta crkva kod obavljanja božanske službe...“ Kao što je već spomenuto, srijemski biskup Stjepan Brodarić i bosanski biskup Juraj Paližna borili su se na Mohačkome polju, a Paližna je poginuo. Još je nekolicina bosanskih biskupa stradala zbog Osmanlija. Biskupa Blaža Kovačića Osmanlije su optužili za izdaju te se, bježeći pred njima, utopio u Drini, a biskup Nikola Ugrinović stradao je u Bosni blizu Ključa ili u Dalmaciji blizu Klisa ili Makarske.⁴³ Bosanska i Srijemska biskupija nestaju u trećoj fazi osmanskih pustošenja, nakon 1513. Njihova je propast povezana s propasti obrambenog sustava Matijaša Korvina.⁴⁴

Ostali prikupljeni podaci o istočnojadranskim biskupima u borbi protiv Osmanlija

Senjski biskup Franjo Živković nalazi se na popisu vojske Vojne krajine 1551. godine kao *Herr Francisco Shifkouitsch, pischof*.⁴⁵ Budući da drugih podataka nema, ne može se zaključiti je li vodio vojsku protiv Osmanlija. Njegov

⁴¹ Klaić, *Knjiga peta*, 112–113.

⁴² Stanko Andrić, „Sjeveroistočna Hrvatska,“ u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 292.

⁴³ Gašić, *Kratki povijesni pregled*, 17; 27–28; 58.

⁴⁴ Jurković, „Vojni ustroj i obrana Kraljevstva,“ 127–128.

⁴⁵ Bogović, „Moji predšasnici,“ 62.

se nasljednik Antun de Dominis sa skupinom senjskih kanonika i svećenika pri oslobađanju Klisa od osmanske vlasti pridružio generalu Jurju Lenkoviću, koji je bio na čelu uskoka i hrvatske krajiške vojske, te skupini Poljičana i Splicičana pod vodstvom splitskoga patricija Ivana Albertija. Međutim to nije dugo potrajalo jer su Osmanlije ubrzo povratili Klis. Biskup Dominis poginuo je pri opsadi Klisa 27. svibnja 1596. godine.⁴⁶

Biskupi Mletačke Dalmacije i Mletačke Albanije također su se suprostavljali Osmanlijama i sudjelovali u obrani gradova, njihovih *agera* i biskupija. Splitski nadbiskup Bernardin Zane u svojem govoru na Petome lateranskom koncilu ističe: „Često sam, sveti Oče, i to vrlo često ja (o bijedna li i nesretna mene!) dok sam vršio službu bio prisiljen da ostavim plašt i biskupsko ruho, da pograbim oružje i potrčim na gradska vrata da tješim klonuli splitski puk koji mi je tvoja apostolska dobrostivost povjerala i da se dignem protiv onih što žedaju našu krv.“⁴⁷

Ninski biskup Juraj Divnić, koji je sudjelovao u obrani Nina 1499.⁴⁸, u pismu papi Aleksandru VI. također se žali na rat i pustošenje: „... unutar granica moje biskupije vodio se rat, a veći dio ubijenih bio je iz moje dijeceze, i ja sam te vrlo tužne događaje vidio i velikim dijelom u njima učestvovao.“⁴⁹ Također se i kotorski biskup Luka Bizanti pred naletima osmanske flote predvođene Hajrudinom Barbarosom 1539. istaknuo pri obrani Kotora.⁵⁰

Sjedišta istočnojadranskih biskupija na početku osmanske ekspanzije bila su sigurna područja. Osim Matijaševa obrambenoga sustava štitilo ih je i zaleđe. Najveću prijetnju doživljavaju upravo tijekom četvrte faze osmanske ugroze, nakon što je Ugarsko-Hrvatsko Kraljevstvo slomljeno na Mohačkome polju i nakon što su zauzete utvrde jadranskoga zaleđa.⁵¹

Zaključak

Srednjovjekovna načela tripartitne podjele društva, koja će na samu početku ranoga novog vijeka još živjeti, u ovome slučaju možemo analizirati na način da su (nad)biskupi ujedno pripadnici i *oratores* i *bellatores*. Većina ih potječe iz plemićkoga staleža, koji tradicionalno pripada *bellatoresima*. Kod (nad)biskupâ i kanonikâ prevladava uloga *onih koji ratuju* jer su obnašanjem različitih državnih službi, bile one diplomatske ili koje druge naravi, djelomično izdvojeni iz sloja *onih koji mole*, a u tome sloju ostaje najniži kler. Također, prisiljeni su se uključivati u borbe i voditi svoje banderije jer državna stajaća

⁴⁶ Željko Holjevac i Nenad Moačanin, *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku* (Zagreb: Leykam international, 2007), 18–19.; Bogović, „Moji predšasnici,“ 64.

⁴⁷ Bernard Zane, „Govor Bernarda Zane mletačkog patricija doktora nauka i magistra svete teologije splitskog nadbiskupa održan na prvom zasjedanju Lateranskog koncila u nazočnosti dobrog i velikog Julija II.,“ u *Govori protiv Turaka* (Split: Logos, 1983), 111.

⁴⁸ Hrvatska enciklopedija, s. v. „Juraj Divnić“.

⁴⁹ Juraj Divnić, „Pismo papi Aleksandru VI.,“ u *Govori protiv Turaka* (Split: Logos, 1983), 313.

⁵⁰ Hrvatski biografski leksikon, s. v. „Luka Bizanti“.

⁵¹ Jurković, „Vojni ustroj i obrana Kraljevstva,“ 128–129.

vojska tijekom osmanskih osvajanja na početku ranoga novog vijeka još nije bila uspostavljena.

Mitronosne zapovjednike protuosmanskih postrojbi stoga ne treba promatrati s čuđenjem jer je u to doba bilo sasvim uobičajeno da biskupi obnašaju državne i druge službe, pa i da ratuju. Klerici odlaze u rat jer su i oni zemljoposjednici, što je osobit slučaj u Slavoniji i Ugarskoj, gdje ne postoji razgranata mreža biskupija kao na istočnoj jadranskoj obali, ili temeljem povezanosti s kraljem preko obnašanja službe. Primjerice Eberhard, Berislavić i Drašković bili su banovi, Tomori je bio kapetan kraljevskih četa i vrhovni zapovjednik na Mohaču, Brodarić je bio kancelar itd. Poseban motiv za uključivanje u rat protiv Osmanlija potencijalno je činjenica da se ratuje protiv muslimana, ali nije jedini.

U slučaju biskupâ Mletačke Dalmacije i Mletačke Albanije motivacija ratovanja protiv *nevjernika* možda je izraženija. Ti biskupi nisu feudalci kao biskupi Ugarsko-Hrvatskoga Kraljevstva, oni ne vode svoje privatne ili povjerene vojske, već se uključuju kao predstavnici duhovne vlasti u gradovima, koja je spremna pri obrani osobno pomoći svjetovnoj vlasti. Oni ne vode postrojbe, njihova se borba sastoji od *pojavlivanja* na gradskim zidinama, a uzevši u obzir faze osmanske ugroze, stradavaju zadnji.

Borba na bojnome polju ili na gradskim zidinama nije jedini segment djelovanja klerikâ protiv Osmanlija. Svakako je izraženija njihova diplomatska djelatnost, traženje pomoći i *lobiranje* diljem Europe. Katolički kler u borbi protiv Osmanlija dokaz je uključenosti svih društvenih slojeva u obranu od osvajača, ali je ujedno i prikaz pogođenosti cjelokupna društva pred naletima napadača. U ovome radu prikupljeno je nekoliko imena mitronosnih zapovjednika, ali zasigurno nisu obuhvaćena sva, što svakako otvara prostor i da se taj dio turbulentne osmansko-hrvatske povijesti unutar historiografije nadopuni. Toj nadopuni ovaj rad daje svoj maleni doprinos.

Bibliografija

Izvori

Alajbegović Pečevija, Ibrahim. *Historija 1520.-1576.* Preveo i priredio Fehim Nametak. Sarajevo: El-Kalem – Orijentalni institut, 2000.

Brodarić, Stjepan. „Bitka Mađara s turskim carem Sulejmanom kod Mohača“. Preveo i priredio Stjepan Sršan. U *Mohačka bitka*, ur. Zlatko Virc, 11–58. Vinkovci: Dukat, 1990.

Divnić, Juraj. „Pismo papi Aleksandru VI.“ U *Govori protiv Turaka*, ur. Vedran Gligo, 313–320. Split: Logos, 1983.

Krčelić, Baltazar Adam. *Povijest Stolne crkve zagrebačke*. Svezak I. Preveo Zlatko Šešelj, priredio Mirko Valentić. Zagreb: Institut za suvremenu povijest, 1994.

Zane, Bernard. „Govor Bernarda Zane mletačkog patricija doktora nauka i magistra svete teologije splitskog nadbiskupa održan na prvom zasjedanju Lateranskog koncila u nazočnosti dobrog i velikog Julija II.“ U *Govori protiv Turaka*, ur. Vedran Gligo, 101–113. Split: Logos, 1983.

Literatura

Andrić, Stanko. „Sjeveroistočna Hrvatska“. U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić, 255–304. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.

Barbarić, Josip. „Kninski biskupi i njihova biskupija“. U *Sedam stoljeća Šibenske biskupije*, ur. Vilijam Lakić, 165–184. Šibenik: Gradska knjižnica „Juraj Šižgorić“, 2001.

Bitskey, István. „Spiritual life in the early modern age“. U *A cultural history of Hungary*, ur. László Kósa, 229–288. Budimpešta: Corvina Books Ltd, 1999.

Bogović, Mile. „Moji predšasnici biskupi – u Senju, Otočcu, Krbavi, Modrušu, Vinodolu i Rijeci“. *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 42–43/1 (2015): 5–197.

Budak, Neven. *Hrvatska i Slavonija u ranom novom vijeku*. Zagreb: Leykam international, 2007.

Catholic Hierarchy, s. v. „Ferenc (Franciskus) Csaholi (Chahol)“. [\[rarchy.org/bishop/bcsaholi.html\]\(http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bcsaholi.html\) \(pristup 15. 1. 2021\).](http://www.catholic-hie-</p></div><div data-bbox=)

_____, s. v. „János Ország de Guth“. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/borszag.html> (pristup 15. 1. 2021).

Encyclopedia.com, s. v. „Carvajal“. <https://www.encyclopedia.com/religion/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/carvajal> (pristup 10. 1. 2021).

Gašić, Emerik. *Kratki povijesni pregled biskupija Bosansko-đakovačke i Srijemske*. Preveo i priredio Stjepan Sršan. Osijek: Grafika, 2000.

Grgin, Borislav. *Počeci rasapa. Kralj Matijaš Korvin i srednjovjekovna Hrvatska*. Zagreb: Ibis grafika, 2002.

Holjevac, Željko i Nenad Moačanin. *Hrvatsko-slavonska Vojna krajina i Hrvati pod vlašću Osmanskoga Carstva u ranome novom vijeku*. Zagreb: Leykam international, 2007.

Hrvatska enciklopedija, s. v. „Juraj Divnić“. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=15532> (pristup 10. 1. 2021).

Hrvatski biografski leksikon, s. v. „Luka Bizanti“. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=2019> (pristup 10. 1. 2021).

_____, s. v. „Juraj II. Drašković“. <https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=5368> (pristup 31. 5. 2021.)

Jurković, Ivan. „Vojni ustroj i obrana Kraljevstva: Cito. Cito. Cito. Citissime!“. U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić, 115–133. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.

Klaić, Vjekoslav. *Povijest Hrvata*. Knjiga četvrta. Knjiga peta. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1974.

Magyar életrajzi lexikon 1000–1990, s. v. „Ferenc Perényi“. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC11587/12052.htm> (pristup 15. 1. 2021).

_____, s. v. „István Podmaniczky“. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC11587/12293.htm> (pristup 15. 1. 2021).

_____, s. v. „László Szalkai“. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/>

ABC14240/14460.htm (pristup 15. 1. 2021).

_____, s. v. „Pál Tomori“. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC15363/15829.htm> (pristup 15. 1. 2021).

Magyar Katolikus Lexikon, s. v. „Balázs Paksy“. <http://lexikon.katolikus.hu/P/Paksy.html> (pristup 17. 1. 2021).

_____, s. v. „Fülöp Móré“. <http://lexikon.katolikus.hu/M/M%C3%B3r%C3%A9.html> (pristup 17. 1. 2021).

Mirošević, Franko, ur. *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.

Novak, Zrinka i Zoran Ladić. „Crkvena organizacija i religiozni život u kasnosrednjovjekovnoj Hrvatskoj“. U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja. Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić, 135–162. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.

Peričić, Eduard. „Vranski priori Ivan od Paližne i Petar Berislavić“. *Radovi: Radovi Instituta Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru* 18 (1971): 239–321.

Šišić, Ferdo. *Pregled povijesti hrvatskoga naroda*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1975.

Vrandečić, Josip i Miroslav Bertoša. *Dalmacija, Dubrovnik i Istra u ranome novom vijeku*. Zagreb, Leykam international, 2007.

Žmegač, Andrej. „Biskupske i kaptolske protuturske utvrde“. U *Zagrebačka biskupija i Zagreb. Zbornik u čast kardinala Franje Kuhačića*, ur. Antun Škvorčević, 199–203. Zagreb: Zagrebačka nadbiskupija, 1995.

Bishops as Commanders of anti-Ottoman Troops in the 15th and 16th Centuries

Abstract:

The topic of the paper are the bishops and archbishops of medieval and early modern Croatian lands and their war against the Ottomans. The paper provides an overview of the different conflicts in which they partook, as well as of their motivation for participating in these battles. The data collected here are presented in line with the 15th and 16th century geographical determinants of Croatian lands, and in accordance with the strength of the Ottoman Empire's expansion.

Keywords:

(arch)bishop, (arch)diocese, Ottomans, battle